

OCENE IN POROČILA

Franc Ksaver Lukman, **Kristusovi pričevalci. Martyres Christi. Šestintrideset poročil o mučencih prvih stoletij.** Priredil Ivan Pojavnik. Cerkevni očetje, 1. Celje: Mohorjeva družba, 1983. 293 strani in ena historična karta.

Pohvale vredna je zamisel Mohorjeve družbe, da je začela izdajati zbirko »Cerkveni očetje«, ki jo ureja Marijan Smolik. Če bo delo dobro steklo, bo zapolnjena velika kulturna praznina, saj imamo Slovenci iz zgodnje krščanske književnosti resnično malo prevedenih del, kar velja tudi za sočasno pogansko književnost visokega cesarstva in pozne antike. Slovenjenju del cerkvenih očetov sta utrla pot pred vojno Anton Sovrè s prevodom Avguštinih Izpovedi (1932) in zlasti Franc Ksaver Lukman s knjigo »Martyres Christi« in z osmimi zvezki zbirke »Cerkvenih očetov izbrana dela«. Ta zbirka, prekinjena med vojno, se tako po zanesljivosti in lepoti prevodov kot po znanstveni višini uvodnih razprav in komentarjev uvršča med vrhunske podvige prevajalstva in predstavljanja tujih književnosti pri nas in v ničemer ne zastaja za podobno zasnovanimi zbirkami velikih narodov. Pri tem je treba opozoriti, da še vedno niso prevedena nekatera temeljna, ne le teološko, temveč tudi širše kulturnozgodovinsko pomembna dela zgodnje krščanske književnosti, kot sta npr. za zgodovinarja še posebej važni Evzebijeva Cerkevna zgodovina (nekaj odlomkov prinaša pričujoča knjiga) in Avguštinova Božja država.

Kot prvi zvezek nove zbirke je izšla nova izdaja Lukmanove knjige *Martyres Christi* (Celje 1934, ki jo je predelal ter na podlagi Lukmanove zapuščine in s samostojnimi prevodi in komentarji dopolnil in izpopolnil profesor za patristično književnost na teološki fakulteti v Ljubljani Ivan Pojavnik.

Knjiga prinaša 36 poročil (v prvi izdaji jih je 30) o preganjanjih kristjanov od prvega stoletja do leta 320; 2 poročili se nanašata na prvo stoletje, 7 na 2. stoletje, dve na dobo cesarja Septimija Severa, tri na preganjanje pod Decijem (249—251), štiri na preganjanje pod Valerijanom (257—259), eno na čas cesarja Galijena, šestnajst na dobo tetrarhij (295—313) in zadnje na dobo Licinijevega preganjanja na Vzhodu okrog leta 320. Prostorsko gledano se največ, kar 11 poročil, nanaša na Afriko, 6 na Malo Azijo, 5 na Balkan, 4 na Rim, po 3 na Palestino in Egipt, po eno na Italijo, Galijo, Hispanijo in na Dioklecijanovo preganjanje na Vzhodu. Knjiga nam prinaša prevode redkih ohranjenih avtentičnih zapisnikov o zasliševanju (acta), poročil sodobnikov o mučeništvu (passiones) in treh daljših odlomkov iz Evzebijeve Cerkevne zgodovine, ki je glavni historiografski vir za zgodovino preganjanj. Krajši Evzebijev spis o palestinskih mučencih je v krajši verziji preveden v celoti. Knjiga resnično prinaša najboljše, tako v smislu historične avtentičnosti kakor v smislu literarnih odlik, kar se je ohranilo s tega področja stare krščanske književnosti. Tudi časovna in prostorska razporeditev poročil sta veren odraz stanja virov, ki jih imamo za zgodovino preganjanj.

Pred prevodi je uvod (str. 9—43), katerega osrednji in najbolj zanimiv del sta oris razmerja med rimsko državo in kristjani v dobi preganjanj (str. 9—18) in kratek oris zgodovine preganjanj (str. 18—38). Na koncu je seznam virov in literature (str. 291—293). Prevodi so opremljeni s kratkimi opombami, ki vsebujejo navedbe virov in kratka pojasnila.

Lepi in zanesljivi prevodi nam s pomočjo historičnega uvoda in opomb na poljuden način, vendar znanstveno zanesljivo, približajo eno najbolj razburljivih obdobij v zgodovini krščastva, obdobje, ki je kot le malokatero vplivalo na oblikovanje evropske kulturne zavesti. Ne da bi se spuščali v predstavitev tistih vidikov dela, ki brez dvoma zaslužijo pohvalo, naj navedem tista mesta, zlasti v uvodu, ki mi zbuja pomisleke, in opozorim na nekatere resda nebistvene, vendar ne tako redke stvarne zgodovinske napake.

Naj začnem od konca. Ker gre za poljudnoznanstveno delo, je razumljivo, da je seznam literature na str. 293 zelo sumaren; kritičen pregled literature o vprašanih, ki jih obravnava ali načenna to delo, bi gotovo obsegal precej obsežno knjigo. I. Pojavnik upošteva skoraj samo francosko literaturo in izpušča nekatera novejša renomirana dela, kot so npr. za odnos med državo in kristjani naslednja: R. FREUDENBERGER, *Das Verhalten der römischen Behörden gegen die Christen im 2. Jahrhundert*, dargestellt am Brief des Plinius an Trajan und den Reskripten Trajans und Hadrians, *Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte* 52, München 1969²; A. WLOSOK, *Rom und die Christen. Zur Auseinandersetzung zwischen Christentum und römischen Staat*, Stuttgart 1970; J. MOLTHAGEN, *Der römische Staat und die Christen im zweiten und dritten Jahrhundert*, *Hypomnemata*

28, Göttingen 1975³; cela vrsta prispevkov, nekaterih zelo obsežnih, v zbirki »Aufstieg und Niedergang der römischen Welt« II, 23, 1—2, Berlin-New York 1979 (čež 1500 strani besedila (!); gl. zlasti str. 60—386, 724—834); za samo zgodovino preganjanj bi veljalo upoštevati knjigi J. MOREAU, *Die Christenverfolgung im römischen Reich*, Berlin 1961 (franc. izd. 1956) in H. GRÉGOIRE, *Les persécutions dans l'Empire romain*, Bruxelles 1964. Od lažje dosegljivih domačih del bi vsekakor veljalo upoštevati hrvaški prevod dela H. JEDIN, *Velika povijest crkve I*, Zagreb 1972, z zelo solidnimi pregledi zgodovine preganjanj (str. 145—158, 183—188, 241—252, 417—460). Znanstvena vrednost knjige bi bila večja, če bi bila v opombah poleg virov navedena najbolj relevantna literatura. Okrajšani citati virov, v glavnem brez navedbe edicije, otežujejo delo tistemu nestrokovnjaku, ki bi rad poglobil svoje znanje.

V uvodu načenja I. Pojavnik nekatera temeljna vprašanja iz zgodovine zgodnjega krščanstva. Eno takih vprašanj je vprašanje dolžine preganjanj kristjanov. Avtor nam v duhu tradicionalnih gledanj podaja kronološko shemo (str. 18), ki je ne moremo označiti kot napačno, ki pa vendar brez pojasnila pomeni dezinformacijo. Do srede 3. stol. so bila preganjanja kristjanov sporadična, lokalna, ponavadi bolj odvisna od lokalnih razmer kakor od cesarske politike, tako da je npr. 86 let preganjanj za 2. stol. nedvomno previsoka ocena. Za 4. stol. npr. nas podatek, da je preganjanje trajalo 13 let, zavede, če ga ne posebej razložimo. Veliko preganjanje v dobi tetrarhij je trajalo na Vzhodu 10 let (303—313), vendar na Balkanu samo 8 let (303 do 311), v Italiji, Afriki in Hispaniji le dve leti (303—305), v Galiji in Britaniji pa pravega preganjanja sploh ni bilo (prim. odlomek iz Evzebija na str. 286).

Zelo važno in veliko diskutirano je bilo vprašanje, koliko je bilo krščanskih mučencev. Vprašanje samo je na osnovi razpoložljivih virov nerešljivo, ocene strokovnjakov pa se gibljejo od nekaj tisoč (tako že H. DODWELL, *De martyrum paucitate*, Oxford 1964, v novejšem času zlasti H. GRÉGOIRE, o. c., 165 ss.) do milijona in več (npr. J. ZEILLER v delu A. FLICHE — V. MARTIN, *Storia della Chiesa* (ital. izd.) I, 1976³, 515 (361); II, 1972³, 628 (413)). I. Pojavnik se je na osnovi lastnega razmisleka odločil za oceno nekaj milijonov žrtev (str. 18). Ocena se mi zdi le previsoka. Če upoštevamo, da so bila preganjanja do srede 3. stol. večkrat resda izredno krvava, vendar pa lokalna in nesistematična (Origenes, *Contra Celsum* 3, 8, ocenjuje leta 248 število mučencev kot majhno), da je bilo v Decijevi persekuciji veliko odpadnikov in da je bilo Valerijanovo preganjanje predvsem obračun s klerom, pade pretežni del žrtev v dobo 303—313, ko so bila preganjanja najbolj sistematična, najbolj dolgotrajna, in ko je bil pokristjanjen že znaten del prebivalstva države. Če upoštevamo, da je rimsko cesarstvo štelo tedaj 50 do 70 milijonov prebivalcev, od katerih naj bi bilo 5 do 10 milijonov kristjanov (prim. A. v. HARNACK, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig 1924⁴, 946 ss.), bi si težko predstavljali milijon žrtev pod Dioklecijanom in njegovimi nasledniki. Kot sem poudaril, je bilo preganjanje na Zahodu kratkotrajno, oblasti so bile dostikrat nedosledne in jim je šlo predvsem za navidezen, statističen uspeh, ne pa za detaljno preverjanje, zlasti če je bilo osumilencev veliko (prim. prevod iz Evzebija na str. 261). Ohranjena poročila nam ne opravičujejo sklepanja o zelo visokem številu žrtev; za Palestino nam sporoča Evzebij le 44 žrtev, za provinco Tebajdo v Egiptu pa bistveno več (od deset do sto eksekucij na dan skozi več let, gl. prevod na str. 245). Iz teh poročil dobimo vtis, da je oblast divjala zlasti zoper klerike in najbolj goreče provokatorje, v bistveno manjši meri zoper množice običajnih vernikov, ki se niso želeli izpostaviti. Tako bi ocenili število žrtev, kljub posamičnim ekscesom proti vsemu krščanskemu prebivalstvu (gl. str. 249: požig krščanskega mesteca v Frigiji z otroki in ženami vred), precej nižje, na nekaj sto tisoč do največ pol milijona. Iz pozne antike imamo ohranjeni dve sicer povsem nezanesljivi cenitvi števila žrtev, ki sta nekako v okviru teh predstav. V falzificiranem pismu v uvodu v Hieronimijanski martirologij iz 5. stol. naj bi poročal Hieronim akvilejskemu škofu Kromaciju in altinskemu škofu Heliodoru, da je na podlagi študija gradiva, ki ga je zbral cerkveni zgodovinar Evzebij, prišel do naslednje cenitve števila žrtev po vsem cesarstvu: »Et quoniam per singulos dies diversarum provinciarum diversarumque urbium plus quam octingentorum martyrum nomina sunt nominanda ut nullus dies sit qui intra quingentorum numerum reperiri possit adscriptus, excepto die kalendarum ianuariarum...«¹ (H. DELEHAYE, *Commentarius perpetuus in Martyrologium Hieronymianum*, Acta sanct. Novembris II/2, Bruxellis 1931, 2; gl. še komentar na str. 5). Na osnovi teh podatkov pridemo do ocene od 200 do 300 tisoč žrtev. Liber pontificalis I (ed. L. DUCHESNE, Paris 1955², 162) nam za čas papeža Marcelina (296—304) poroča: »Quo tempore fuit persecutio magna, ut intra XXX dies XVII milia hominum pro-

¹ In ker je treba imenovati za sleherni dan v različnih provincah in v raznih mestih več kakor 800 mučencev, tako da z izjemo 1. januarja ne najdeš dneva, za katerega bi bilo število manjše od 500.

² V tem času je bilo veliko preganjanje, tako da je bilo po raznih provincah v 30 dneh kronarih z mučeništvom 17 tisoč kristjanov obojega spola.

miscui sexus per diversas provincias martyrio coronarentur christiani.«² (gl. komentar Th. MOMMSENa v Mon. Germ. Hist., Gesta pontif. Rom. I, Berlin 1898, str. 41, ki skuša postaviti obe poročili v medsebojno zvezo). Če bi število 17 000 žrtev vzeli kot mesečno povprečje, bi za koledarsko leto prišli do števila okrog 200 tisoč žrtev. Seveda so ti izračuni zelo omejene vrednosti, ker niti tekstnokritično vira (zlasti prvi) nista zanesljiva.

Uvodna študija in opombe so obremenjeni z nekaterimi problematičnimi trditvami in stvarnimi napakami. Prvo Petrovo pismo 4, 12 ne moremo vzeti za dokaz, da se je Neronovo preganjanje kristjanov razširilo izven Rima (s. 19), mnenja o tem poročilo so tako kot mnenja o Pismu Hebrejcem 10, 32—38 deljena (gl. A. FLICHE — V. MARTIN, o. c. I, 365 (323) op. 16). V prid te trditve imamo med drugim nezanesljivo poročilo Laktancija (De mortibus persecutorum 2, 6) in še bolj kasno in nezanesljivo poročilo o trpljenju akvilejskega škofa Mohorja (Hermagora), postavljeno v Neronovo dobo. Še danes nekateri italijanski zgodovinarji zastopajo stališče, da je bil Mohor žrtev Neronovega preganjanja v Akvileji (npr. M. P. BILLANOVICH, Appunti di agiografia aquileiese, Rivista di storia della Chiesa in Italia 30, 1976, 21).

Gotovo je pretirana trditev, da je Trajan »upravnike provinc spremenil v preproste uradnike, ki so bili povsem odvisni od centralne oblasti v Rimu« (str. 20). Čeprav imamo pod Trajanom izrazitejšo tendenco po centralizaciji, bi ta oznaka bolj ustrezala Dioklecijanovi upravni reformi, če seveda odmislimo dejstvo, da Rim tedaj ni bil več prestolnica. V letih 238—244 niso vladali po smrti Maksimina Tračana štirje cesarji (str. 33); v letu šestih cesarjev (238) sta Gordijan I in Gordijan II izgubila življenje pred Maksiminom, Pupien in Balbin pa le nekaj mesecev kasneje (julija 238), tako da je v obravnavanem razdoblju vladal en sam cesar, Gordijan III. Decijev naslednik se ni imenoval Trebonij Gal (str. 35), temveč Trebonijan Gal. Ne drži povsem dejstvo, da je po Avrelijanovi smrti 275 »armada več let postavljala in pobijala cesarje« (str. 35). Avrelijanov naslednik Tacit je bil namreč edini cesar v dobi vojaške anarhije, ki ga je (ob soglasju armade) postavil senat; Probus (276—282) je imel eno najdaljših vlad v tem burnem razdoblju in tudi doba cesarja Kara in njegovih sinov (282—284/5) ni posebej značilna po uzurpacijah. Dobo cesarja Avrelijana in njegovih naslednikov od Dioklecijana moremo označiti kot dobo postopnega okrevanja in delne regeneracije rimske države. Dioklecijanov vladarski kolega Maksimijan ni imel privedka Herkul (dvakrat na str. 36 in na str. 37), temveč Herkulij (Herculius). Ne drži trditev, da je Galerij obvladoval dežele do Karnijskih in Julijskih Alp (str. 36), saj je emonsko področje že od 2. stol. dalje spadalo pod Italijo in je bilo torej v obravnavani dobi v oblasti avgusta Maksimijana. Napačen je podatek, da je Konstantin uzurpiral leta 307 (str. 37); dejansko je uzurpiral že (25. 7.) 306, nekaj mesecev pred Maksencijem (28. 10. 306).

Nezanesljiva je trditev, da je Decij raztegnil preganjanja na pokopališča in katakombe (s. 20), to je gotovo storil šele cesar Valerijan s prvim ediktom leta 257 (gl. Evzebij, Cerkv. zgod. 7, 11, 10; prim. prevod na str. 145). Ne drži trditev, da je bil Trajanov princip postopanja s kristjani odpravljen pred Decijem (str. 32); dejansko je Trajanova pravna osnova za postopanje s kristjani bila v veljavi vse do Decijevega edikta in v osnovi tudi po Galijenovi smrti (gl. J. MOLTHAGEN, o. c. 82 s., 99 s.). Ali je Avrelijan padel kot žrtev zarote »preden je podpisal odlok zoper krščanstvo« (str. 35; tako trdi Evzebij, Cerkv. zgod. 7, 30, 20 s.) ali pa je že sprožil preganjanje (Lactantius, De mortibus persec. 6, 1—2), je nejasno (gl. diskusijo v delu H. GRÉGOIRE, o. c., 140 s.; J. MOREAU, Sources Chrésiennes 39, 1954, 227 ss.).

V dobi mučeništva Perpetue in Felicite v Kartagini leta 203 Geta ni bil cesar (str. 106, 110), temveč cesar, prav tako je bil le cesar in ni nikdar postal cesar Galijenov sin Valerijan (str. 146). Dioklecijanov vladarski kolega se je imenoval Maksimijan in ne Maksimilijan (str. 179). Ne drži trditev, da je Galerija Dioklecijan 293 »imenoval za cesarja za vzhodni državni polovici« (str. 227 op. 2); dejansko je Galerij postal cesar za balkanske province. Ne drži trditev, da je bil Maksimijan Daja leta 311 »ubežni cesar« (286 op. 63), saj je bil njegov položaj do pomladi 313 relativno trden. Za razlikovanje med avgusti in »socesarji« (termin je neustrezen, ker ne odraža odnosa podrejenosti do avgustov), ni dobro, če uporabljamo za prve termin »imperator« (str. 228 op. 11, str. 229), ker so imeli ta naslov tudi cesarji, temveč je bolje, da uporabljamo poslovenjena izvirna termina avgust in cesar. Op. 18 na str. 62 in op. 47 na str. 277 sta vsebinsko identični, vendar ne posredujeta enake informacije; po prvi naj bi umrl Markion okrog leta 165, po drugi okrog leta 170, medtem ko se oznaka »Luter starega veka« ponovi. Beneficijariji v cesarski dobi niso bili le »vojaki, ki so... bili oproščeni navadnih del v taborišču« (str. 161 op. 1, str. 228 op. 11), temveč so bili bodisi podoficirji v pisarniški službi visokih oficirjev, bodisi so sestavljali policijske sile. Bolj pravilna je oblika »praefectus urbi« kakor »praefectus urbis« (str. 64 op. 2).

V knjigi naletimo na nekatere netočnosti in pomanjkljivosti pri navajanju virov. Dopolnjeni in popravljeni pomanjkljivi citati so sledeči: Svetonij, Claudius 25, 4 (str.

10, op. 1); Svetonij, Nero 16, 2 (str. 11, op. 3); Historia Augusta, Severus Alexander 22, 4 (str. 33, op. 25); iz primerjave citatov 33 in 35 na str. 292 bi lahko nepoznavalec sodil, da gre za dva različna avtorja.

Vsak prevod iz književnosti antike nas postavlja pred vprašanje slovenjenja antičnih imen. F. K. Lukman in I. Pojavnik sta delo dobro opravila, z izjemo nekaterih nedoslednosti. Grška krajevna imena na -polis (f) slovenita tako, da bodisi na nominativno izvorno obliko obešata obrazila moške sklanjatve (npr. »Adrianopolisu« (str. 38), »Eleveropolisa« (str. 275), »Skitopolisa« (275)), bodisi da obešata obrazila moške sklanjatve na izvorno osnovo (npr. »Krizopolu« (str. 38), »Nilopolu« (str. 122), »Diospolu« (str. 263)). Nedoslednost bije v oči zlasti tam, kjer sta na istem mestu dve imeni različno poslovenjeni, npr. »pri Adrianopolisu in Krizopolu« (str. 38). Najbolj pravilna bi gotovo bila nesklonljiva (in zaradi tega nepraktična) ženska oblika imena (gl. K. GANTAR, Nekaj misli o pisavi antičnih imen in strokovnih izrazov, Arheol. vestnik 25, 1974, 546 s.). Glavno mesto Hispanije Tarraconensis se je imenovalo Tar-raco (f), zato je pravilna oblika »v Tarakoni« in ne »v Tarakonu« (str. 161). Pozno-antična prestolnica Galije se je imenovala Treveri (množinski samost.) in ne Trevir (str. 36). Prevajalec nedosledno pusti latinsko pluralno genet. obliko imena »ob cesti Scilitanorum« (str. 187). Naslov Tertulijanovega spisa bi v lokativu poslovenili »v Apologetiku« in ne kakofonično »v Apologeticumu« (str. 25). Če slovenimo ime »Dio-cletianus« z obliko »Dioklecijan« (str. 35 in drugod), je nedosledno, da pišemo »Ma-krian« (str. 35) in »Galien« (str. 35). Prokonzul Afrike v Tertulijanovem času se je imenovalo Skapula in ne Skopula (str. 33; smisel besede je ob eni različni črki povsem drugačen). Sredozemsko morje se je (zlasti v pozni antiki) imenovalo »Mare mediter-raneum« in ne »Mare mediterranum« (karta). Oronima »Karnijske in Julijske Alpe« pišemo z veliko začetnico (str. 36). Vprašanje teološke interpretacije je, ali bomo ime »antikrist« kot oznako za individualno bitje s satanskimi atributi pisali z veliko ali z malo začetnico (tako na str. 15), zlasti če upoštevamo, da so si kristjani v dobi pre-ganjanj pod tem imenom predstavljali čisto konkretno osebo.

Prevodi so točni in v njih naletimo na prav malo nejasnosti. To je pohvale vredno zlasti spričo dejstva, da gre v večini primerov za zahtevna besedila. Navedel bom nekaj nejasnih mest, ki dopuščajo različno razlago. V Plinijevem pismu cesarju Trajanu je prevod stavka »carmenque Christo quasi deo dicere secum invicem« (Epist. 10, 96, 7) z »med seboj opravljali molitve h Kristusu kot Bogu« nekoliko n-precizen, ker se izgubi pomen besede »carmen«. Na isto mesto aludira Tertulijan v Apologetiku (2, 6; gl. str. 28), kjer pa je prevod dosleden (»prepevajo Kristusu kot Bogu«) in nam razkrija pomen petja v tem liturgičnozgodovinsko tako zanimivem odlomku. Tekstnokritične raziskave kažejo, da se sporno mesto proti koncu pisma (Epist. 10, 96, 10) glasi »carnem victimarum«, kar bomo prevajali kot »meso daritve-nih živali« in ne posplošeno kot »darilne reči« (str. 22). Sklepna misel v pismu; »si sit paenitentiae locus«, je prevedena nejasno (»če se dovoli spreobrnjenje«). Jasnejši in bliže izvirniku bi bil prevod »če se da možnost za kesanje«. Dodati bi veljalo, da nam ne samo Svetonij (Claudius 24, 4; gl. str. 10, op. 1) in Tertulijan (Apologeticum 3, 5; gl. prev. na str. 31), temveč po novejših tekstnokritičnih raziskavah tudi Tacit, Annales 15, 44, 2 (gl. prev. na str. 49) sporoča za kristjane ljudsko obliko imena »Chre-stiani« (v prevedenem odlomku je ravno v etimologiji tega imena ironija Tacitove pripovedi; po tej predstavi naj bi ime Kristus ne pomenilo Maziljenega, temveč Pra-vičnika, Poštenjaka; gl. A. WLOSOK, o. c., 9 s., s citati poznejših krščanskih avtorjev, ki sporočajo to ljudsko obliko imena). Prevod »poganski služabniki pri naših« v pi-smu krščanske skupnosti iz Viene in Lyona (str. 78), nam prikriva socialno vsebino konflikta, ki je leta 178 pomagal sprožiti eno najbolj sadističnih orgij nasilja nad kri-stjani v Lugdunu. Gre namreč za poganske sužnje, ki so ovajali svoje krščanske gospodarje.

V delo se je prikradlo nekaj tiskovnih napak, ki jih navajam zato, da bi jih ob morebitni drugi izdaji knjige lahko izločili: na str. 21 v. 12 od spodaj »trdovratnost« namesto »trdovratnosti«; na str. 34 v. 14 »poslednjimi« namesto »posljednjimi«; na str. 77 v. 9 »namestnika« namesto »namesnika«; na str. 141 v. 15 »slišijo« namesto »silšijo«; na str. 210, op. 1 »cesarskega« namesto »cesarskeg«; na str. 281 v. 11 »konec« namesto »kocnec«; na str. 283 v. 1 od spodaj »vse to« namesto »vso to«; na str. 290, op. 12 »Armeniji« namesto »Arminiji«, v kazalu pod št. 32 »Kilikiji« namesto »Kihli-kiji«.

Uvod je napisan, če ga primerjamo z Lukmanovim, izrazito angažirano, s sod-bami, ki zlasti vernemu bralcu gotovo poživijo pripoved in poglobljajo njeno doži-vetje, ki pa vendar k historični objektivnosti sami nič ne prispevajo. Tak način pisanja s karakterističnimi sodbami ostaja vedno sub iudice; lahko ga označimo kot napako ali kot odliko avtorjevega stila.

Ne kot kritiko knjige, temveč bolj kot predlog za njeno obogatitev, naj navedem dve dejstvi:

a) Premalo so upoštevani po svoji provenienci nekrščanski viri (v celoti je podano le Plinijevo pismo Trajanu in cesarjev reskript, v kratkem odlomku Tacitovo poročilo o Neronovem preganjanju, gl. str. 21 s. in 49 s.); zlasti razmerje rimske države do kristjanov nam osvetljujejo nekateri primarni viri, ki bi jih veljalo vključiti v uvodno razpravo, npr. Hadrijanov reskript Minuciju Fundanu (prevod najdemo v 1. izdaji iz leta 1934, str. 13, op. 13), potrdila o žrtvovanju iz dobe Decijevega preganjanja, kakršnih so doslej odkrili 43 (prevod enega najdemo v prvi izdaji, str. 27, op. 1), Galijenov »tolerancijski edikt« (Evzebij, Cerkvena zgod. 7, 13), Galerijev tolerancijski edikt (Lactantius, De mortibus persec. 34), in tako imenovani Milanski edikt Konstantina in Licinija (Evzebij, Cerkv. zgod. 10, 5; Lactantius, De mortibus persec. 48). Vključitev teh virov v prevodu bi smiselno zaključila podobo Cerkve v dobi preganjanj.

b) Pri prikazu preganjanj kristjanov je povsem odsoten slovenski prostor in njegovo neposredno sosodstvo (Akvileja, Istra, Norik). Za ta področja bi se dalo podati vsaj okvirne obrise, dasi je stanje razpoložljivih virov bistveno slabše kakor npr. za Vzhod ali Afriko. Legenda o mučeništvu sv. Florijana iz Lavriaka je v izvirniku in v prevodu s kratkim predgovorom predstavljena v dodatku k magistrskemu delu podpisanega (Evgipij. Življenje svetega Severina. Zaton rimske oblasti v Obrežnem Noriku, Ljubljana 1979, str. 327—341).

Kljub naštetim pomanjkljivostim, ki za končen vtis o knjigi nikakor niso bistvene pomena, moremo delo označiti kot solidno in uspelo ter za zgodovinarja vsekakor koristno. Upajmo le, da bo knjiga, tako kakor druga izdaja Avguštinovih Izpovedi (Celje 1978) in Lukmanov Gregorij Veliki (1980), naletela na dober odziv med bralci in da ji bodo kmalu sledili drugi zvezki »Cerkvenih očetov«.

Rajko Bratož

Lexikon des Mittelalters. München; Zürich: Artemis, 1983. 2/7, 8 (Caecilia Romana-Chemnitz).

Splošna ocena tega nemškega dela je bila mogoča že po prvih zvezkih in ostaja še naprej nadvse pozitivna. Priča smo namreč izhajanju kar se da podrobne enciklopedije o politiki, gospodarstvu, družbi in kulturi evropskega srednjega veka, kakršne do sedaj še ni bilo. Avtorji in uredniki so se resnično potrudili, da je nastala tako številna abecedna zbirka gesel s koncizno vsebino, ki temelji na najnovejših izsledkih znanosti. Vsako geslo je opremljeno tudi z literaturo. Tako zastavljeno delo ne bi smelo manjkati v nobeni kolikor toliko resni biblioteki s historično literaturo, saj bo v korist tako strokovnjaku za zgodovino srednjega veka, ki se tu lahko v osnovnih potezah pouči o vrsti bolj ali manj znanih pojmov iz srednjeveške zgodovine, katerih definicijo bi moral naporno in dolgotrajno iskati po množici knjig (ki poleg tega vsaj v slovenskih knjižnicah navadno manjkajo), kot tudi ljubitelju zgodovine, ki bo v njem našel veliko število splošnih informacij. Pogled na to gromozansko zbirko dobro urejenih informacij bi sicer koga pripravil do tega, da bi obupal nad človekovimi omejenimi možnostmi preciznega in detajlnega poznavanja srednjeveške zgodovine, vendar lahko deluje tudi kot spodbuda za pot k zvezdam. Ob takšni enciklopediji je vsekakor mogoče priti do spoznanja, da znanost tako kvantitativno kot kvalitativno nima mej.

Redakcija je zelo posrečeno v leksikon uvrstila tudi več antičnih osebnih imen in pojmov, ki so na kakršenkoli način odmevala še v srednjem veku.

Sedaj se lotimo konkretnih kritike sedmega in osmega zvezka drugega dela. Tu bodo zlasti prišli na svoj račun poznavalci in ljubitelji srednjeveške poezije in glasbe zaradi gesel kot so Cantiga, Cantilena, Cantus, Carmen in tisti, ki se ukvarjajo s pravno zgodovino, zaradi gesel Canon in Capitulare. Gospodarski zgodovinarji bodo najbrž navdušeni nad odličnim besedilom M. Bura o šampanjskih sejmih. Pozornosti vredna je njegova ugotovitev, da zgodovina teh znamenitih sejmov še ni, zlasti kvantitativno, dovolj obdelana.

Jugoslovanskega ozemlja se tičejo gesla Capodistria, Cetinje in Časlav Klonimirović. Pri tem je treba morebitnega bralca opozoriti na zanimiv način abecednega reda, ki ga je pri šumnikih s strešico, torej nemški abecedi tujih črkah ubrala redakcija: geslo Časlav Klonimirović je napisano v srbohrvaški transkripciji, torej s srbohrvaškim Č in ć, vendar po vrstnem redu stoji tam, kjer bi se v naših leksikonih nahajal, če bi temu zaslužnemu možu bilo ime Časlav. Tekst o njem je dobro napisal B. Ferjančič.

O Cetinju je enako dobro napisal članek priznani nemški albanolog P. Bartl.

Bolj problematičen je članek izpod peresa istega avtorja o Koprju pod geslom Capodistria. V vprašanje, zakaj Capodistria in ne Koper, se ne mislim spuščati, saj ima en in drug izraz svoj pro et contra. To do nedavnega po etnični pripadnosti večinoma italijansko mesto, ki danes spada v okvir jugoslovanske države, se je skoraj